

Iz svega što je dosad rečeno izlazi da je toponomastika upravo nauka o etimologiji i u svojoj primjeni služi se metodom lingvističkom, historijskom i geografskom. Kao svaka nauka, toponomastika je samostalna i pomoćna nauka. Ona treba pomoći od drugih nauka i može pružiti nove i dragocjene elemente drugim naukama. Istraživanje i proučavanje toponima zahtijeva poznavanje naučnih disciplina, kao što su historija, geografija, arheologija, folkloristika, botanika i nauka o privatno-pravnim zemljišnim odnosima. Primjera radi navodimo koliko može arheologija pomoći da se utvrdi porijeklo jednog toponima. Tako nam samo arheologija daje podatke kako su Rimljani na svojim cestama označavali stanice. Na osnovu toga utvrđeno je da je Dicmo kod Splita postalo od *ad decimum* (lapidem), kao što je francuski toponim Oitier postao od *ad octavum* (lapidem).

Najvažnija pomoć koju toponomastika pruža drugim naukama očituje se u paleoetnografiji. Tako npr. slavenski toponimi u Njemačkoj, Mađarskoj, Rumunjskoj, Albaniji i Grčkoj pružaju neoboriv dokaz da su nekada u tim krajevima živjeli Slaveni kojih danas tamo nema.

LINGVISTIČKOSTILISTIČKA I PSIHOLOŠKA KOMPONENTA U NASTAVI PISMENOSTI*

Dragutin Rosandić

Izgrađivanje govorne kulture na višem stupnju nameće se našoj kulturnoj javnosti i nastavi kao neodgodiv problem. Neodnjegovana jezična kultura našeg suvremenog intelektualca uočljiva je u svakodnevnom usmenom i pismenom izražavanju. Govorna praksa sugerira zaključak da se problemu govorne kulture ne posvećuje potrebna pažnja. Korijen ovoj pojavi treba tražiti i u sistemu obrazovanja suvremenog intelektualca, a posebno valja izvršiti analizu nastave hrvatskosrpskog jezika s gledišta njezine uloge u usavršavanju jezičnog izraza. Takva analiza trenutačne nastavne situacije pokazuje da je sistematski rad s jednom čvrsto fundiranom teoretskom i metodičkom osnovom u razvijanju govornog izraza tek djelomično zastupljen.

Korjenito zahvaćanje u ovaj problem obavezuje nas na studij svih faktora koji utječu na formiranje jezičnog izraza. Problematika se nudi u dvostrukom smislu: naučno-teoretskom i metodičko-praktičnom. Moje zanimanje za problem ostat će u okvirima problematike pismenog izražavanja, njegove psihološke i lingvističkostilističke komponente.

Semantičko određenje pojma pismenosti približit će nas osnovnim pitanjima koje treba uzeti u razmatranje. Osnovno značenje pojma svodi se

* Referat na IV kongresu jugoslavenskih slavista.

na poznavanje pisma, odnosno izražavanja pisanom riječju. Šire shvaćanje pojma uključuje potrebu poznavanja jezičnih zakonitosti i konvencija, doživljano-spoznajne kvalitete koji se objavljuju u riječi te način strukturiranja tih kvaliteta. Za razliku od govornog izraza koji se ispomaže gestovno-mimičkim i akustičkim vrednotama, pisani izraz predstavlja samosvojniji način ostvarenja i postojanja. U pismenom obliku izražavanja riječ u svom kontekstu preuzima sve misaone i emotivne izražajnosti.

Promatranje govornog izraza pokazuje se dakle u tijesnoj zavisnosti od doživljavanja i spoznavanja stvarnosti. Dok se afektivna boja govornog izraza može reljefnije isticati mimičko-gestovnim i akustičkim vrednotama, u pisanom tekstu afektivnost se ostvaruje određenim odnosom među riječima. Uočavanje osobitosti jedne i druge funkcije jezika olakšat će razradu problema. Iz dosadašnjeg izlaganja proizlazi zaključak da je pismeni način izražavanja složena pojava određena psihološkim i jezičnim momentom te samom građom koju treba jezično oblikovati. Pedagoški pristup ovom problemu treba da osobito respektira psihološki momenat, tj. psihološki profil učenika. Ovo temeljno gledište odlučivat će pri postavljanju ostalih pitanja.

Pred nastavu pismenosti postavlja se nekoliko osnovnih problema: izbor sadržaja na kojima će se objektivirati pismeni jezični izraz, izbor metoda u kultiviranju izraza i oblici pismenog izražavanja.

Sadržajna građa za nastavu pismenosti nudi se u punom šarenilu i bogatstvu. Polaznu osnovu u izboru građe predstavlja predmetna stvarnost i iskustveni doživljaji. Osjetilno primanje stvarnosti konkretizirat će se u pismenim sastavcima u obilju vidnih, slušnih i opipnih senzacija. Senzitivna percepcija života karakterizira djetinjstvo i dječastvo, dok u razdoblju mladenaštva prevladava emocionalno-intelektualistička percepcija života. Iz takve psihološko-spoznajne određenosti proizlazit će i karakteristika izraza. Tako u jezičnom izrazu djeteta prevladava spontana slikovitost i konkretnost, a izraz adolescenta često prelazi u afektaciju, knjiškost, pozu i sladunjavost. Dječji izraz lišen je svjesne težnje za dopadljivošću i efektom. Adolescent često iznevjerava spontan način izražavanja i oponaša (nespretno) autoritativniji stil. U pravilnom usmjeravanju učenikova izraza nastavnikova intervencija odigrat će odlučujuću ulogu.

Dječjem spontanom doživljavanju svijeta utemeljenom prvenstveno na osjetilno-antropomorfičkoj osnovi odgovaraju narativno-deskriptivni oblici kazivanja. Dijete rado opisuje pojave oko sebe, podređuje ih svojoj imaginaciji i svojoj izražajnoj moći. Navest ću jedan primjer:

Da sam sunce

Jednog svježeg proljetnog jutra promatrao sam kap rose na listu. U njoj se sakrilo malo sunašce. Kap je blistala od njegove svjetlosti i činilo

se da se prelijeva u mnoštvu divnih boja. Tada sam poželio da i ja budem sunce, da obasjavam djecu i da se s njima igram na šarenim livadama. Ueselo bih poskakivao i smješkao im se. Provirio bih kroz prozorčić do bolesne Snježane, darovao joj svoje zlatne, velike ruke i njima je milovao. Rascvjetale tulipane ukrasio bih najljepšom krunom. Njihove latice budio bih ili spremao za san, već prema svojoj volji.

(Učenik II razreda osnovne škole)

Citirani dječji sastavak pokazuje *imaginativnu moć* djeteta, njegovu *osebujnu metaforiku* i *spontanost* doživljavanja.

U tekstovima adolescenta naglašena je emocionalna patetika. Patetizacija emocionalnog života u razdoblju mladenaštva dolazi do punog izražaja:

Danas me obuzela bol. Ne mogu joj se oduprijeti. Uzalud svi napori moje volje. Bol izvire iz meni nepoznatih izvora. A ja bih željela ući u trag njezinu postojanju. Kad počnem tragati za njom, ona mi izmiče i rasplinjava se. Ujеровatno poput mene pate i ostale moje vršnjakinje. Kad bih barem mogla nekome iskazati svoju bol? Ona je neizraziva.

(Učenica II razreda gimnazije)

Pri određivanju pojma pismenosti nisam se zaustavio samo na doživljajno-spoznajnom momentu. U razmatranje sam uključio pitanje jezičnih zakonitosti i konvencija. Postavlja se, dakle, problem odnosa doživljajno-spoznajnog procesa i procesa verbalizacije spoznatog i doživljenog. Drugim riječima, nameće se problem skladnog razvijanja jezičnog izraza.

Nastava pismenosti pridonosi golem udio u skladnom razvijanju učenikove ličnosti. Ona mobilizira učenikovu maštu, razvija smisao za skladno komponiranje građe, izoštrava opažajnu moć, oslobađa učenikovo emocionalno i misaono bogatstvo i razvija osjećaj ljubavi prema jeziku. Buđenje ljubavi prema jeziku ne postiže se mehaničkim memoriranjem jezičnih pojava i zakonitosti. Jezik treba doživljavati u njegovoj izražajnoj i funkcionalnoj vrijednosti. Stvaralačka i aktivna nastava jezika postiže se na temelju učenikova aktivnog i intimnog saživljavanja s jezikom. Nama se teoretski nameće pitanje odnosa nastave pismenosti i nastave normativne gramatike i književnosti. Sva spomenuta područja čine u nastavi neraskidljivo jedinstvo, premda u naučnom smislu svako područje ima svoje specifičnosti i svoju metodologiju. Nastava gramatike pruža nastavi pismenosti jezične zakonitosti i strukturu jezika, nastava književnosti pruža najsavršenije primjere jezičnog izraza. Sva nastojanja nastave jezika i književnosti najdjelotvornije se sublimiraju u učenikovu pismenom izrazu. Govor je sublimacija svih ljudskih znanja.

Ove postavke ilustrirat ću konkretnim materijalom i metodskim postupcima. Radi lakšeg snalaženja i bolje preglednosti poći ćemo od riječi, preko sintagme do rečenice. Nastava drugog stupnja pristupa riječi s gledišta njezine gramatičke, semantičke i stilističke vrijednosti. Uočavanje tih svojstava riječi može se zasnivati na govornom (saobraćajnom) jeziku ili na primjerima iz književnih djela. U Čitanci za prvi razred gimnazije (Pristup književnom djelu, Školska knjiga, Zagreb, 1962) takva nastojanja dobila su svoju široku primjenu. Evo nekih primjera:

U vezi s Krležinom pjesmom u prozi »Nemir« poslije izvršene interpretacije, učenik dobiva zadatak: »Ispišite u tekstu 'Nemir' riječi koje izražavaju stanje nemira i pronađite riječi suprotna značenja.« Ispod teksta »Jesenja samoća« stoji pitanje: »Kakve predodžbe pobuđuje riječ samoća, jesenja samoća. Koje riječi u pjesmi svojim pojmovnim značenjem izražavaju osamljenost, izgubljenost, tjeskobu?«

Doživljavanje riječi u konkretnim poetskim kontekstima pruža učniku mogućnost da osjeti izražajnu moć riječi, njezinu evokativnu i asocijativnu sugestivnost. Kad je učenik tako *osjetio* riječ, onda gramatičko određenje ne zadaje osobitu teškoću. Tada se lako izvodi zaključak da u Krležinu tekstu prevladavaju apstraktne imenice koje izražavaju čovjekova unutarnja proživljavanja. Pjesnički tekst obogatio je učenika ne samo novim emocionalnim kvalitetama nego je oplemenio i jezični izraz i inspirirao učenika za neka vlastita rješenja u oblikovanju slične tematike. Poslije obrade Krležine pjesme može slijediti tema: U trenucima osamljenosti. Kako doživljavam samoću?

Konkretno predočivanje apstraktnih pojmova predstavlja u nastavi pismenosti poseban oblik aktivizacije učenikove imaginacije. Takav oblik rada može započeti već u nižim razredima osnovne škole. Učenici I razreda osnovne škole ovako su predočili pojam domovine:

»Domovina je moja kuća. I one velike zgrade nisu tuđe. Tisuće sela, gradova, rijeka i jezera. Moja domovina je moje veselje.«

»Slika domovine: gradovi s neboderima, parkovima i tvornicama, sela i rijeke, guste i velike šume, polja, zeleni brežuljci i visoke planine.«

(I razred osnovne škole)

Isti pojam stariji učenici konkretiziraju u bogatijem rasponu:

Domovina nije samo geografski pojam. Ona je i povijest. I jedna velika ljubav. Narod i njegovi običaji. Jezik i njegove jedinstvene ljepote. Duhovne vrednote koje izražavaju poseban način života i doživljavanja...

(III razred gimnazije)

Ti primjeri pokazuju koliko intelektualna zrelost obogaćuje raspon pojma. Ovakav pristup riječi najjasnije pokazuje kako učenik doživljava

riječ i kakva joj značenja pripisuje. A to je upravo put za razvijanje individualnog stilskog izraza. Učenik je doživio strepnju u pjesmi Desanke Maksimović kao poetsko objavljeno, a poslije toga pokušat će samostalno konkretizirati svoju vlastitu strepnju, sreću, strah, čekanje, slutnju, divljenje...

Atributiranje pojmova prisiljava učenika da izražava svoj misaono-emocionalni odnos prema pojavama o kojima govori. Poslije analize Jakšićeve pjesme »Veče« slijedi pitanje: »Uz koje biste imenice u neprenesenom smislu upotrebljavali atribute: tužan, težak, hladan, jadan, skrhan?« Učenici će ove atribute pripisivati konkretnim pojavama: tužan čovjek, težak teret, hladan dan, jadan dječak, skrhan cvijet. Vezivanje tih atributa uz nove imenice odvodi nas u područje metaforičnog izražavanja. Iste atribute pridodat ćemo ovim imenicama: trenutak, iskušenje, raspoloženje, život, iluzija. Učenik dovodi novosugerirane imenice u adekvatan odnos s atributima: tužan trenutak, teško iskušenje, hladno raspoloženje, jadan život, skrhana iluzija.

Zadaci ove vrste razvijaju kod učenika smisao za precizno, originalno i slikovito izražavanje. Učenik se saživljava sa značenjima riječi i njihovim izražajnim vrijednostima.

Rečenica kao jedinica izraza zahtijeva posebnu pažnju. Rad na rječniku i sintagmama tek je jedan elemenat u razvijanju izraza. Rečenicu kao govorni izraz treba također promatrati u zavisnosti od doživljajno-spoznajnog procesa. Stanje uzbuđenosti traži ritmički ustreptalu rečenicu. Smireni i analitički govor ne trpi egzaltirane rečenice. Elipse imaju također svoju psihološku osnovu. Rečenični periodi otkrivaju osobu koja ima bogat raspon asocijacija i misli. Uočavanje i analiza svih mogućih tipova rečenica u njihovoj zavisnosti od doživljajno-spoznajnog momenta pomoći će učeniku u oblikovanju vlastitog izraza i otkriti mu složenost jezičnog mehanizma.

Smisao za skladnost, jasnoću i ljepotu izraza učenik će razvijati postepeno polazeći od lakših i jednostavnijih primjera prema težim i složenijim. Konačni cilj nastave pismenosti svodi se na razvijanje skladnog, jasnog, preciznog i odnjegovanog jezičnog izraza. Taj cilj može se postići samo sistematskim radom koji se temelji na određenim naučno-didaktičkim osnovama.

O PISANJU SLOŽENIH TOPONIMA (GEOGRAFSKIH IMENA)

Božidar Finka

Pravopisna odredba o pisanju toponima (geografskih imena) jasno propisuje da se u »geografskim imenima od više riječi pišu velikim početnim slovom samo prve riječi i, razumije se, riječi u nazivu koje su već same po